

metu konflikata. Postoje dvije vrste konflikata: interesni konflikti (oko ograničenih dobara) i konflikti vrednota (oko temeljnih načela poretka vladavine) (175); (2) Mobiliziranje na nasilje ovisi o (ne)konfliktnosti unutar stranke. Što je veća spremnost članova neke stranke na žrtvovanje to se više prakticiraju nasilne strategije; (3) Mobiliziranje na nasilje ovisi o odnosima između konfliktnih stranaka i (4) Društvena podrška postupcima ovisi o javnom opravdanju nasilja. Elite vode računa ne samo o članovima partija nego i javnom mišljenju socijalnog okruženja. Ako elite uvjere vjernike da su u pitanju njihove vjerske zajednice, novi vjernici su spremni na nasilno sukobljavanje.

Povezanost socijalnih i ekonomskih konflikata s religijskom simbolikom naročito potiče članove zajednice na nasilje. Tome su ti temelja (178–180): veće vrednovanje vlastite a manje strane kulture; povećanje spremnosti na žrtvovanje i gubitak povjerenja.

Za minimiranje eskalacionih religijskih potencijala postoje tri grupe strategija (prema Rittbergeru i Hasenclaveru): strategije razvoja i strategije demokratiziranja — temelje se na modernizaciji krize tj. poboljšanju gospodarskog i socijalnog položaja zemalja; strategije zastrašivanja i potiskivanja, i strategije dijaloga, koje ojačavaju umjerene skupine u društvu.

Za ostvarivanje interreligijskog dijaloga (1) potrebno je da religijske zajednice razjasne svojim članovima teška pitanja i da se sporazume koje grupacije imaju pravo na reprezentiranje zajednice; (2) potrebno je ukazati na problem krivice koje snose i oni u čije se ime provodi agresija.

Autori zaključuju da ne treba precjenjivati utjecaj religijske zajednice na politiku jer su uzroci konflikata često kompleksni a religijski čimbenici imaju podređenu ulogu (192). Zato je potrebno istraživati instrumentaliziranje religijskih uvjerenja u nepolitičke ciljeve (192).

Od Küngove knjige Projekt Weltethos otvorena je interdisciplinarna rasprava predstavnika politike, crkve i kulture o toj problematici. O tome svjedoči knjiga *Da za svjetski etos (Ja zum Weltethos, 1995)*, kao i ova knjiga u kojoj vodeći znanstvenici iz različitih disciplina obrađuju praktične posljedice svjetskog etosa. Na kraju knjige dodan je popis relevantne literature koji daje presjek stanja rasprava u Njemačkoj i svijetu o problematici svjetskog etosa.

Ivan Cifrić

Inga Tomić–Koludrović i Anči Leburić

SKEPTIČNA GENERACIJA

Životni stilovi mladih u Hrvatskoj

AGM, Zagreb, 2001, 154 str.

Drugi val europskoga istraživanja vrednota iz 1990. godine, a prvi u kome je sudjelovao niz zemalja bivšega Istočnog bloka, pokazao je neke teško objašnjive rezultate. Istraživači su, naime, pošli od pretpostavke da su istočne zemlje u cjelini tradicionalnije od zapadnih zemalja te da će se ta činjenica ogledati u nizu posebnih vrednota. Istraživanje je, međutim, samo u manjoj mjeri potvrdilo ovu pretpostavku. Dapače, niz vrednota, posebice onih u području spolnoga morala ili moralnog vrednovanja svakodnevnog života, zborio je čak o većoj modernosti istočnih zemalja. Niz kasnijih interpretacija sugerirao je (u manjoj mjeri) nedostatnost teorije modernizacije u objašnjavanju specifičnosti pojedinog društva te time i upitnost jednoznačne uporabe pojmova tradicionalno–moderno, odnosno (u nešto većoj mjeri) specifičan karakter komunističke modernizacije. Ova druga linija razmišljanja upućivala je i na potrebu razumijevanja svih specifičnosti i proturječnosti tranzicijskih društava koje tako korisna komparabilna istraživanja mogu vrlo lako zanemariti.

Na posve specifičan način sa istim su se problemom susrele i autorice ove knjige. Mladi Hrvatske vrlo su slični mladima zapadnih zemalja: slušaju istu glazbu, odijevaju se na sličan način, dijele slične interese i vrednote. Istraživanje je, ipak, pokazalo mnoge razlike, a te razlike proizlaze iz prirode tranzicijskoga i ratom unesrećenog društva. Stoga, usprkos svim sličnostima, mladi su Hrvatske skeptični prema vlastitoj budućnosti jer prvenstveno nastoje osigurati svakodnevnu životnu osnovicu. »Stoga je njihov položaj sličniji »skeptičnoj generaciji« mladih u poslijeratnoj Njemačkoj (Schelsky), nego suvremenoj mladosti u postindustrijskim društvima. I suvremeno hrvatsko društvo je, kao i njemačko nakon Drugog svjetskog rata, suočeno s poslijeratnom obnovom i restrukturiranjem svih institucija, pa ne čudi što je i hrvatska mladost, poput »skeptične generacije« u Njemačkoj, prividno »nepolitična, okrenuta privatnom prostoru, vlastitom profesionalnom napredovanju i slobodnom vremenu, a životni stil ima značajke strategije preživljavanja« (str. 61). Ovdje je riječ o ključnom uvidu knjigu, snažno izraženo i njezinim naslovom.

Pažljivije iščitavanje knjige pokazuje da je ona zaokupljena trima problemima, tj. trima intencijama. Najprije se želi istražiti mlade Hrvatske, a to se čini primarno kroz analitičku kategoriju životnog stila. Drugo, mladi se mogu opisati tek iz društvene perspektive, a za analizu hrvatskog društva autoricama se najprimjerenijim čini teorijski koncept protumodernizacije. Treće, ova je knjiga pisana i s bitnom namjerom da bude metodologijski priručnik te metodologija, i inovativan način njenog prikazivanja, čine njenu bitnu odrednicu. Prvim dvjema intencijama ponajviše je zaokupljena Inga Tomić-Kuludrović u prvom dijelu knjige, a trećom Anči Lebuirić u drugom dijelu knjige.

Sociologijska istraživanja mladih poduzimala su se u svijetu unutar različitih teorijsko-metodologijskih strategija, među

kojima su najpoznatije generacijske teorije te subkulturne ili kontrakulturne paradigme. No mladi, s jedne strane, pripadaju uniformnoj, globalnoj i masovnoj kulturi a, s druge se strane, sve više diferenciraju. Analiza životnih stilova želi sabrati upravo te razlike koje posebno potencira modernizacijska, ali još više postmodernizacijska individualizacija. Ona, osim toga, nadilazi subkulturni model jer, prema tvrdnji autorica, jedan se životni stil može služiti različitim subkulturnim stilskim sredstvima. Pluralizacija i raznolikost životnih stilova, posebice od početka 80-ih godina 20. stoljeća, dobili su na taj način svoj adekvatan izraz u sociologijskim istraživanjima.

Autorice pokazuju da je i kod nas, premda skromno, sredinom 80-ih prihvaćena ista strategija istraživanja koja, primjerice, među zagrebačkim srednjoškolcima pronalazi osam životnih stilova (istraživanje koje su proveli Fulgosi i Radin). Njihova je reinterpetacija morala biti smještena unutar specifičnosti tadašnjih društvenih prilika. Autorice, stoga, s pravom poduzimaju sociologijsku analizu tadašnjega društvenog poretka. Ako se na taj način povežu rezultati istraživanja mladih s rezultatima istraživanja bitnih društvenih procesa, tada postaje jasno da su u Hrvatskoj krajem 80-ih postojale određene modernizacijske tendencije među mladima, ali da su one bile vrlo krhke. Priroda tadašnjega društvenog poretka dopuštala je samo tzv. atomiziranu alternativnost. Usporedba Hrvatske i Slovenije je vrlo ilustrativna jer su u Sloveniji ipak zabilježeni jasniji i društveno relevantniji pokušaji uspostave slobodnijega društvenog prostora. Jače represivne tendencije u Hrvatskoj nisu dopuštale autonomne alternativne skupine, a jesu samo alternativne inicijative koje nisu bile odveć politički opasne (str. 49).

Na osnovi ovakve relativizacije istraživanja životnih stilova u 80-ima, tj. na osnovi ovakve analize socijalističkog nasljeđa u knjizi se razvija analiza mladih u

Hrvatskoj u 90-im godinama 20. stoljeća. Ove su godine, kao što je poznato, bitno obilježene prvim višestranačkim izborima, raspadom Jugoslavije te Domovinskim ratom. Pokušaji uspostave novoga političkoga i ekonomskog sustava u svim su zemljama bili popraćeni velikim problemima, tj. poteškoćama oslobađanja svih razvojnih potencijala. Rat i specifičan društveni razvoj, izražen kroz problem privatizacije koji je snažno politički obilježila nova politička elita, čine kontekst analize ključnih društvenih procesa. Hrvatsko se društvo suočava s velikim poteškoćama uspostave prve, industrijske modernizacije, a potom i refleksivne modernizacije (prema Becku). Otuda i pojam protumodernizacije koji bi trebao poslužiti kao objašnjenje posljedica iracionalne industrijske modernizacije s predmodernim elementima u hrvatskom društvu devedesetih godina. Unutar takvog konteksta vrši se analiza životnih stilova mladih. Stoga je ključno pitanje razumjeti kako i što mladima znači u tim okolnostima pronalaziti i oblikovati vlastiti životni stil (str. 54).

Premda, dakle, hrvatski društveni kontekst bitno ograničava pojavljivanje individualiziranih životnih stilova, autorice su smatrale da mnoge sličnosti života mladih ipak dopuštaju uporabu istraživačke strategije koja će fokusirati životne stilove mladih Hrvatske. Otuda i njihovo preciznije oblikovanje kao mikro–makro kategorija, tj. kao sklop stajališta, vrijednosnih orijentacija i načina ponašanja pojedinih osoba. »Životni stilovi se pritom shvaćaju kao stabilni uzorci organizacije svakodnevice u okviru određenih životnih situacija te im se pristupa kao fenomenima više složenosti« (str. 63). Može se reći da se rizik isplatio jer su se pokazale i dodirne točke mladih Hrvatske i mladih Zapada, ali i neke bitne razlike. Razlika u životnim stilovima jest takva da pokazuje sva proturječja hrvatskih društvenih procesa, ali ne tolika da se uopće ne može primijeniti na hrvatsku mladež. Razlike,

posebice, proizlaze iz poteškoća ulaženja u svijet rada i dostizanja ekonomske neovisnosti. Autorice su tako raspoznale šest životnih stilova u Hrvatskoj: hedonističko–intelektualni (karakteriziraju ga samosvjesnost i sigurnost te usmjerenost elitnoj kulturi), dominantno–šminkerski (identitet dominantnosti te usmjerenost prema sportu u slobodnom vremenu), površno–društveni (prevladava društvenost te aktivno provođenje slobodnoga vremena), tradicionalno–obiteljski (prevladava suzdržanost te obiteljsko–konvencionalno provođenje slobodnog vremena), društveno–svjesni (subjektna orijentacija identiteta te komunikacija i usmjerenost na obitelj kao načini provođenja slobodnog vremena) i dokoličarsko–šminkerski (gdje prevladavaju ekskluzivnost i dokolica).

Kao što je već napomenuto bitna odrednica ove knjige jest njena jasna metodologijska ambicija koja će se ovdje samo kratko prezentirati, premda po pitanjima koje postavlja, načinima korištenja istraživačkih tehnika te uopće želji da promovira nove metodologijske standarde u sociologijskim istraživanjima zaslužuje pomniju kritičku raščlambu (koja prevazilazi mogućnosti ovog prikaza). Početna je ideja vezana s tvrdnom o krizi metodologije, koja se ovdje prevladava kombinacijom kvantitativnih i kvalitativnih izvora podataka. Korištene metode bile su brojne, ali i zahtjevne jer su tražile, primjerice, posebnu obučenost voditelja intervjua koji su zapravo bili aktivan dio istraživačke ekipe. Oni su se morali odlikovati nizom vještina, kao što je tolerantno komuniciranje s drugim ljudima, emocionalne sposobnosti, valjano prosuđivanje i sl. Intervju je ovdje rezultat niza interakcija između ispitanika i intervjuista.

Prikupljanje podataka počivalo je na nekoliko izvora evidencije, kao što su dokumentacija, arhivski zapisi, »otvoreno–zativoreni« intervjui, metoda izravnog promatranja, strukturirani intervjui te fokusirani intervjui. U knjizi se detaljno opisuju

načini uporabe svake tehnike, problemi do kojih je dolazilo te način na koji su kombinirani uvidi dobiveni ovim različitim metodologijskim postupcima. Takav opis omogućit će budućim istraživanjima kako teorijsku i empirijsku provjeru istraživanja životnih stilova mladih tako i empirijsku provjeru metodologijskih procedura u sadržajno posve različitim istraživanjima.

Na osnovi prezentacije empirijske slike mladih Hrvatske zanimljivo je ovdje izložiti neke najkarakterističnije uvide. Kao što se moglo i pretpostaviti, tek 16,9% mladih (od ispitanih 1283, tj. na osnovi proporcionalnoga slučajnoga reprezentativnog uzorka mladih u Dalmaciji) živi u vlastitom stanu, dok su drugi podstanari ili žive kod roditelja odnosno u studentskom domu. Ipak, oni ocjenjuju u većini da žive slično kao i ostale obitelji, tj. u gotovo podjednakim omjerima (po 20%) smatraju da žive izuzetno dobro, dobro, srednje te loše (samo je kategorija izuzetno lošeg života zaslužila tek 2,8% odgovora). 80% mladih završilo je srednju školu, dok njihovi roditelji u oko 50% imaju završenu srednju školu, a čak oko 23% majki i 18% očeva ima samo nepotpuno ili završenu osnovnu školu, ili čak nije išlo u školu. Mladi slobodno vrijeme najradije provode u kafiću s prijateljima te s momkom ili curom.

Klaster identiteta mladih oformljen je od četiri ključne odrednice (ponašanje, izgled, interaktivna obilježja, simbolička obilježja), a klaster slobodnih aktivnosti od također četiri ključne odrednice (kućne aktivnosti, vanjske aktivnosti, kombinirane aktivnosti i kriterijske odrednice). Na osnovi faktorske analize dobiveno je šest faktora koji govore o već prethodno opisanim životnim stilovima. Na kraju se navodi da se većina mladih tipološki profilirala kao: samosvjesni u kulturi, dominantni u sportu, društvenjaci u akciji, suzdržani u zabavi, predvodnici u komunikaciji te ekskluzivci u dokolici. Hedonistička orijentacija prevladava, ali ne kao

čista kategorija jer se dvije ili više orijentacija ponavljaju u više faktorskih struktura. Osim hedonističke orijentacije, naglašenije se javlja subjektivna i konvencionalna, sporednije ovisnička i obiteljska, a marginalnije muška i odbojna.

Na osnovi svega, zaključak o tome da je riječ o zanimljivoj, inovativnoj i poticajnoj knjizi, gotovo se čini plauzibilnim. Ona se, ipak, mora čitati i promatrati u kontekstu niza drugih istraživanja i studija kako hrvatskoga društva, tako i mladih. Takvih studija nema puno, pa ova knjiga i po svom sadržaju i po originalnom načinu prezentacije empirijskog materijala predstavlja vrijedan doprinos. No, s druge strane, nužnost kontekstualnog čitanja izvire iz kompleksnosti promatrane stvarnosti. Ideja o protumodernizacijskim procesima hrvatskog društva mora se povezati s još nizom studija koje problematiziraju modernizacijske potencijale hrvatskog društva, tj. studijama koje pokazuju svu plodonosnost i upitnost primjene modernizacijskih teorija na specifične društvene prilike. Sličnu plodonosnost i upitnost izaziva ovdje naglašeno oslanjanje na Becka. Isto se može primijetiti i s obzirom na strategiju istraživanja mladih putem koncepta životnog stila. Ma kako upitna i jednoznačna bila anketna istraživanja ona, pogotovo kad je riječ o ispitivanju cjelokupne populacije, jasnije pokazuju da li se i u kojoj mjeri mladi razlikuju u pojedinim stavovima i orijentacijama od ostalih dobnih kohorti. Konkretno, sama knjiga izričito u zadnjem odlomku zaziva rasprave o konceptualizaciji društvenog svijeta koji nas okružuje, rasprave o načinima prikupljanja podataka, o modalitetima izvješćivanja i prezentiranja nalaza istraživanja. Autorice sebe ne izuzimaju od ovakve rasprave pa je to samo argument više da se ova studija svesrdno preporučiti svim zainteresiranim čitateljima.